

Format de citation

Pánek, Jaroslav: Rezension über: Eva Frimmová, Rok 1515 v premenách času (na pozadí Bartoliniho diela Odeporicon), Bratislava: Post Scriptum, 2015, in: Český časopis historický, 2017, 2, S. 517-522, DOI: 10.15463/rec.864841398

český
časopis
historický

copyright

Cet article peut être téléchargé et/ou imprimé à des fins privées.
Toute autre reproduction ou représentation, intégrale ou substantielle de son contenu, doit faire l'objet d'une autorisation (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

Eva FRIMMOVÁ

Rok 1515 v premenách času (na pozadí Bartoliniho diela Odeporicon)

Bratislava, Post Scriptum – Historický ústav SAV – Libri Historiae 2015, 280 s., 35 obr., ISBN 978-80-89567-54-6.

Eva FRIMMOVÁ (ed.)

Riccardus Bartholinus / Richard Bartolini, Odeporicon

(= Scrinium Latino-Slovacum)

Bratislava – Trnava, Filozofická fakulta TU – Historický ústav SAV 2014, 296 s., ISBN 978-83-7490-780-4.

V ediční řadě Libri Historiae Slovaciae vyšla monografie, která dokládá rozmach slovenského bádání o dějinách evropského humanismu. Její autorka Eva Frimmová, vědecká pracovnice Historického ústavu Slovenské akademie věd, napsala řadu prací o kulturních dějinách Slovenska v 16. století, zčásti věnovaných také osvětlení historického kontextu habsbursko-jagellonského aliančního jednání ve Vídni, a dalším událostem roku 1515. Krátce před vydáním analytické monografie připravila kritické vydání a slovenský překlad latinského spisu italského humanisty Riccarda Bartoliniho (asi 1470-1529) *Odeporicon*, který podal mimořádně důkladný popis prvního vídeňského kongresu a jeho diplomatické i společenské přede hry. Ke zpracování recenzované monografie se E. Frimmová připravovala výzkumem nejen na Slovensku, ale také v Česku, Maďarsku, Německu, Rakousku a zvláště ve Vatikánu, a to jak v tamním Tajném archivu, tak i v Apoštolské knihovně. Komparativním způsobem využila množství tisků 16. století a edicí, ale prostudovala také rozsáhlý výběr ze sekundární literatury v řadě evropských jazyků.

První polovina monografie je věnována obecným tématům evropských a uherských dějin na počátku 16. století se zřetelem k politickému, kulturnímu, náboženskému a hospodářskému vývoji. Je otázkou, zda bylo nutné pokoušet se o zvládnutí tak širokého okruhu témat, když se většina z nich v minulosti nestala předmětem autorčina vlastního výzkumu a když rámcový výklad nakonec zůstal poněkud plochý a byl zatížen zbytečnými nepřesnostmi věcnými či terminologickými.¹ Monografii by bylo prospělo,

1 Zejména v uvozující kapitole „Európa na počiatku novoveku“ (*Rok 1515*, s. 23–27) nebylo využito standardních poznatků o státním systému v Evropě a došlo ke zbytečným nepřesnostem; na okraji uvádím jen drobné příklady: Bavorsko v 16. století nebylo kurfiřtstvím; Lombardie a Neapolsko nestály jako malé státy v protikladu k centralizovaným mocnostem, ale patřily do mocenské sféry španělských Habsburků; mluvit o vládě „*litevských* Jagellonců“ (Vladislava II. a Ludvíka) v Čechách je problematické, neboť tato dynastie byla dávno polonizovaná, atd. Nedoopatření vadí ve vystižení některých historicko-geografických souvislostí (např. Korutany, Štýrsko a Kraňsko nepatřily k Dolním Rakousům /s. 27/, ale tvořily zvláštní skupinu vnitrorakouských zemí) a v chronologii událostí (španělsko-francouzské soupeření o Itálii neskončilo roku 1515 /s. 30/, ale s přestávkami trvalo až do míru v Cateau-Cambrésis roku 1559). Také složitý proces postupného překonávání právního partikularismu v Evropě je naznačen poněkud nesoustavně, s konstatováním „neuvěřitelného množství podob práva“ (s. 25), ale bez nutného zřetele k sociálně zakotveným úrovním právních systémů a k postupné romanizaci práva. Z terminologického

kdyby tato kapitola nebyla pojata v takové šíři a zaměřila se na středoevropský vývoj kolem roku 1515.²

Zvláštní pozornost soustředila autorka – kromě vzniku habsburského soustátí – k osmanské hrozbě jakožto centrálnímu tématu evropské politiky 16. století a v tomto případě postupovala způsobem, který lépe odpovídá jejímu klasicko-filologickému východisku a přináší původní výsledky. Neshrnuje poznatky literatury, která je k tematice tureckého výboje do Evropy dnes již obrovská, ale rozebírá soudobou latinskou literaturu, v níž byla problematika zachycena, na prvním místě řeč italského humanisty a bratislavského probošta Hieronyma Balba, kterou přednesl na sněmu ve Wormsu roku 1521 se záměrem získat podporu německých knížat pro obranu Uher.

Tento přístup umožnil zachytit cílevědomou habsburskou propagandu a postoje katolické části zainteresované evropské veřejnosti. Eva Frimmová vystihuje silný, nábožensky motivovaný emocionální náboj tohoto a dalších projevů, které káraly nesvornost křesťanstva a vyzývaly ke společnému boji proti turecké expanzi. Při komplexním pohledu na uvedenou tematiku by bylo dobré přihlédnout k enormnímu rozsahu evropské publicistiky s tímž námětem, jak ji podchytil nepřekonaný spis Carla Göllnera.³ Ještě důležitější by však bylo zevrubněji ukázat programovou jednostrannost Balbovy a jemu příbuzné argumentace, neboť v ní nešlo pouze o obranu proti osmanské agresi, ale také o podporu habsburských dynastických zájmů a o potření jak nastupující reformace, tak i pravoslavných „schizmatiků“ na východě. Jednostrannost a s ní i obecná nepřijatelnost toho typu propagandy, který v raném stadiu zachytila E. Frimmová, se potom stala příznačným rysem velké části evropské „turecké literatury“ v celém 16. století.

V nástinu kulturně historického vývoje na přelomu středověku a novověku navázala Eva Frimmová na práce Jozefa Minárika, Jozefa Kuzmíka a dalších slovenských i zahraničních autorů, ale vyšla také z vlastního studia renesančního písemnictví. Shrnutím základní problematiky renesance, humanismu a reformace, jak se projevy na Slovensku, vytvořila vhodný rámec pro interpretaci Bartoliniho díla. V souvislosti s nástinem církevních poměrů věnovala autorka velkou pozornost legátům papežské kurie, kde se mohla opřít mj. o výzkumy Antonína Kalouse,⁴ ale využila i další literaturu a prameny včetně vatikánských. Je to plně opodstatněno skutečností, že centrální postavou spisu *Odeporicon* se stal Matthäus Lang (1468–1540), biskup v korutanském Gurku, kardinál a pozdější salzburský arcibiskup, který byl jedním z hlavních vyjednávačů o habsbursko-jagellonské sňatkové

hlediska je nevhodné při líčení situace v Čechách stavět do protikladu královská města a „české stavy“, čímž jsou evidentně míněny pouze stavy šlechtické (s. 83).

2 Při hledání středoevropských souvislostí by bylo bývalo prospěšné větší měrou využít základní díla rakouské a české literatury, zejména opomenutých autorů Alfreda Kohlera a Thomase Winkelbauera, resp. Antonína Rezka, Josefa Janáčka a Petra Vorla.

3 Carl GÖLLNER, *Turcica*, I–II. *Die europäischen Türkendrücke des XVI. Jahrhunderts*, București – Berlin – Baden-Baden 1961–1968; III. *Die Türkenfrage in der öffentlichen Meinung Europas im 16. Jahrhundert*, București – Baden-Baden 1978.

4 Antonín KALOUS, *Plenitudo potestatis in partibus. Papežští legáti a nunciové ve střední Evropě na konci středověku (1450–1526)*, Brno 2010.

alianci v Bratislavě a ve Vídni roku 1515. Autorka zdůraznila zájem papežské diplomacie na uzavření této aliance a prostřednictvím Bartoliniho spisu vystihla i vnější prostředí mezinárodních jednání, včetně ceremoniálu a slavností, jichž se účastnil kardinál Lang a jež mohl jeho důvěrník sledovat na vlastní oči a znalecky je komentovat.

Ve snaze o všestranný pohled autorka vystihla rozpor mezi nevalnou hospodářskou situací Uher a obrovskými náklady na početné dvořanstvo, slavnosti a propagandu, jež byly spjaty s pětiměsíčním jednáním o dynastické alianci. Přinesla k tomu množství dílčí faktografie, která by si ovšem vyžadovala podrobnější interpretaci, aby zejména údaje o zadlužení hlavních aktérů – Vladislava II. Jagellonského a císaře Maxmiliána I. – nezustaly na úrovni všeobecných konstatování.

Podrobně vylíčila E. Frimmová politické zájmy a diplomatická jednání mezi Habsburky a Jagellonci ve druhé polovině 15. a první čtvrtině 16. století, v nichž se odráželo jejich soupeření a zároveň směřování k dohodě výhodné pro habsburskou dynastii. Zde nebylo možno přinést mnoho nového, neboť téma je detailně zvládnuto v řadě prací, z nichž autorka využila zejména spisy Krzysztofa Baczkowského, Hermanna Wiesfleckera a Josefa Macka. Naproti tomu spíše na maďarské literatuře je založen výklad věnovaný neúspěšným snahám Jana Zápolského o získání uherské koruny pro vlastní rod, což byl výraz beznadějnosti ambiciózní středoevropské aristokracie v konfrontaci se světovým rozpětím habsburské moci za Karla V. a Ferdinanda I. Cenná je obsahová interpretace sňatkové smlouvy z roku 1515 (včetně edice a slovenského překladu)⁵ a výklad o jejich naplnění v následujících letech, kdy se staly základem pro vznik habsburské monarchie.

Nejcennější část monografie E. Frimmové představuje ovšem rozbor Bartoliniho díla, který tvoří druhou polovinu knihy a je těsně propojen se samostatně vydanou kritickou edicí a překladem z roku 2014. Formálně jde o cestopis, který psal sekretář a dvorní kaplan kardinála Langa téměř souběžně s průběhem cesty a za delšího pobytu v Bratislavě a Vídni; svědčí o tom skutečnost, že latinské dílo v rozsahu 138 stran, zahrnující události od počátku února do sklonku července 1515 mohlo být vydáno tiskem už 15. září téhož roku. Autor se v něm projevil jako výborný stylista a vynikající pozorovatel s univerzálními zájmy. Sahaly od geografie a pozorování přírody přes historii a památná místa až k zvyklostem obyvatel navštívených zemí (Bavory, Rakousy, Horní Uhry), k sledování jejich způsobu života a porovnávání s tím, co pisatel znal z Itálie a také co si osvojil jako určitý standard na říšském území. Ačkoli Bartolini nepovažoval sledovaná etnika za rovnocenná (dosahující úroveň Itálie, která ovšem i v jeho očích upadala), nestal se šířavým kritikem, spíše jen lehce povýšeným komentátorem života v oblastech, jež se mu jevily poněkud barbarské.

Cestování bylo pro tohoto humanistu nástrojem poznání všeho, co zaznamenal a co se pokoušel uvést do pochopitelných a vysvětlitelných souvislostí. Nespokojil se s popisem míst a krajin, jež navštívil, se záznamem jednání, slavností a každodennosti v průběhu putování. Na rozdíl od autorů mnoha cestovních deníků z 16. století hledal souvislosti jevů, byl schopen nacházet jejich sociální a psychologickou podmíněnost, kupříkladu v komentáři k Dózovu povstání roku 1514, jehož důsledky (zejména kruté účtování s vrchnostmi a poté

5 E. FRIMMOVÁ, *Rok 1515*, s. 204–211.

s poraženými povstalci) zůstávaly v živé paměti a o několik měsíců později, když vznikal spis *Odeporicon*, ve veřejnosti ještě silně rezonovaly.

Autorka věnuje všem těmto stránkám Bartoliniho spisu detailní pozornost, dokumentuje svůj výklad obšírnými citacemi a někdy také komplementárními prameny. Ačkoli nepomíjí ani obvyklá témata dějin cestování (dopravní prostředky, ubytování, strava, hostiny) a komunikace mezi účastníky jednání (diplomacie, ceremoniální dary, turnaje a jiné slavnosti, bohoslužby), bližší jsou jí literární aspekty díla (výrazové prostředky, vztah autora k dobové rétorice, kultivovanost projevu, renesanční prvky v hodnocení a ztvárnění popisované látky). Eva Frimmová právem věnuje pozornost tendenci díla a přes opakovaný důraz na snahu Bartoliniho o objektivitu dospívá k realistickému závěru, že jakožto poeta laureatus ve službách Habsburků „vlastne všetko interpretoval v ich záujme“ (s. 194).⁶

S tím souvisí i letmé upozornění na jistou filozofii dějin, kterou bych označil jako Bartoliniho příklon k descendenční teorii. Jeho pohled na italskou vlast v konfrontaci se střední Evropou byl poznamenán pocitem zmaru dějinné slávy rozdrobené a zvětjšku ohrožené Itálie. Ve shodě s mnoha současníky vysvětloval pokles italské slávy úpadkem mravů a nedostatečnou schopností vytvořit silnou centralizovanou vládu. I v tomto směru byli Habsburkové italskému humanistovi (podobně jako jinému účastníkovi prvního vídeňského kongresu – Janu Zajícovi z Házmburka – či o generaci mladšímu autorovi Kosmografie české Zikmundovi z Puchova) příslibem konsolidace a návratu spořádaného panování. Do těchto souřadnic patřila také jim všem společná představa o úloze Habsburků v boji proti osmanskému výboji a při obraně křesťanské Evropy.

Kritickou edici a monografický rozbor Bartoliniho díla pojala autorka primárně jako příspěvek ke slovenským a uherským dějinám, zejména k dějinám Bratislavy jakožto centra nejvýznamnější diplomatické události první čtvrtiny 16. století. S tím souvisí obšírnější výklad o katastrofálním požáru, který vypukl 30. dubna 1515 a zničil značnou část tehdejšího Prešpurku. Z téhož důvodu se E. Frimmová soustředila na určení počtu osob, které pobývaly ve městě za přípravných bratislavských jednání, a dospěla k číslu 13 200. Vzhledem k tomu, že vyšla z narativních pramenů, jež zpravidla nadsazovaly, lze toto číslo pokládat za odhad spíše přesahující realitu. V každém případě je však pravděpodobné, že šlo o množství mimořádně velké, jež zřejmě převyšovalo počet stálých obyvatel města, odhadovaných asi na 5000 osob. Právě tato mimořádná koncentrace domácích i cizích lidí mohla přispět k vypuknutí požáru (snad i založenému žhářů) a k následnému chaosu.

Jak edice (včetně zdařilého, velice čtivého překladu), tak i monografie se svým tematickým záběrem dotýkají několika středoevropských zemí, což klade na interpretaci ústředního pramene zvýšené nároky. Při zpracování rozmanité faktografie, kterou přináší *Odeporicon*, se musela E. Frimmová vyrovnat s nesnadnými identifikacemi osob, jež se v rozmanitých rolích účastnily velkého mezinárodního setkání roku 1515. Je třeba ocenit, že se

6 Výklad je nesen poněkud nekritickým pohledem na habsburskou monarchii, již se stylistickým nedoplněním dostalo bezděčného nadhodnocení i v závěrečné větě prvního oddílu, kde se praví, že tato centralizovaná monarchie, založená roku 1526, „dokázala s obmenami, ktoré jednotlivé etapy prinášali, pretrvať ďalších viac ako 400 rokov“ (s. 97).

jí to do značné míry podařilo. Taková práce je ovšem nekonečná a zpřesnění budou bezpochyby přinášet i další badatelé, kteří budou edice Bartoliniho spisu využívat. Lze to učinit i při sondě do skupiny osob spjatých s českými zeměmi. Tam můžeme „Adama de Neuhaus“ (s. 206–207) snadno ztotožnit s Adamem I. z Hradce a „Alberta Pernstaina“, údajného komorníka Českého království (s. 218–219), s Vojtěchem z Pernštejna, který byl ovšem nejvyšším hofmistrem; záhadný Heinricus Botzku de Kannstat (s. 206) je s vysokou pravděpodobností totožný s méně známým moravským šlechticem Jindřichem Kunou z Kunštátu (synem Bočka Kuny z Kunštátu), který v mládí působil ve službách Ferdinanda I. a později se stal proboštem metropolitního chrámu sv. Václava v Olomouci a mecenášem katolických literátů.⁷ Právě tento případ dokládá, že důkladná identifikace osob v literárních pramenech může nejen obohatit individuální biografie, ale také přispět k poznání vztahů uvnitř stavovské společnosti a u panovnického dvora. Podobnou rektifikaci lze provést rovněž u některých postav ze sousedních zemí, například ve skupině zmíněných hrabat u jména „Nicolaus, comes de Salin“ (s. 204); v tomto případě jde zřejmě o Mikuláše II. ze Salmu, habsburského vojevůdce a později, roku 1529, proslulého obránce Vídně.

I když se jednání o habsbursko-jagellonské alianci a tím nepřímě také o budoucnosti českého trůnu odbývalo na území Uher a Rakous, Čechové, Moravané a Slezané nejsou v *Odeporiconu* zmiňováni pouze v zastoupení svými panovníky (Vladislav II. a Ludvík), aristokraty (knížata Karel Minstrberský a Kazimír II. Těšínský, nejvyšší kancléř Ladislav ze Šternberka a další) či preláty (olomoucký biskup Stanislav Thurzo), ale také jako svébytný český národ. Je pozoruhodné, že vzdělaný italský humanista zachytil stále ještě živé ohlasy husitství, a to nikoli jako náboženského hnutí nebo kacířství, nýbrž jako mimořádně úspěšného válečnictví. Třebaže v renesanční literatuře je vždy nutno počítat s jistou nadsázkou, je pozoruhodné, že Bartolini opakovaně zmínil výjimečnou českou statečnost („fortis Bohemus“, s. 132), válečnické schopnosti („bellicosissimum populum“, s. 230) a vítěznou bojovnost („Nollem Bohemicam pugnam recensere, sed cum a tanto principe vinci etiam gloriosum sit, audeo hoc dicere, nullibi unquam neque fortius neque periculosius pugnatum esse...“, s. 228–230). Je to výraz doby, v níž doznívala vojenská sláva husitské a pohusitské doby a stávala se vzpomínkou i výzvou. Další z účastníků vídeňského setkání Jan Zajíc z Házmburka, jehož sice Bartolini nezaznamenal, ale který byl při této příležitosti pasován na rytíře císařem Maxmiliánem I., s odstupem téměř čtyř desetiletí zaznamenal: „A abychom zase v ty šlápěje svých milých předkuov vstoupili a toho zmužilého srdce dosáhli, aby se nás zase nepřátelé obávali...“⁸ Zatímco Bartolini roku 1515 bral v úvahu minulost, Házmburk se v polovině 16. století vyjadřoval ke své současnosti a k dohledné budoucnosti.

Tematika dvou knih Evy Frimmové daleko přesahuje rámec slovenských dějin. Dotýká se Uher, Rakous a zemí České koruny, vzhledem k účasti polského krále Zikmunda I. rovněž polsko-litevské unie, zprostředkovaně také Itálie, Římsko-německé říše a habsburských držav v západní Evropě. Italskému humanistovi se u příležitosti pultisíciletého výročí

7 Miroslav PLAČEK – Peter FUTÁK, *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*, Praha 2006, s. 468, 479n.

8 Jaroslav PÁNEK (ed.), *Jan Zajíc z Házmburka: Sarmacia aneb Zpověď českého aristokrata*, Praha 2007, s. 109.

vzniku jeho díla dostalo oživení, kritické edice a vědeckého výkladu. Skutečnost, že edice Bartoliniho díla je opatřena úvodem, komentářem a rejstříkem v latině, zatímco monografie má souhrn v němčině, francouzštině a angličtině, jsou obě knihy dokořán otevřeny dalšímu mezinárodnímu bádání. Bude možno jich využít jak při výzkumu mezinárodních vztahů, diplomacie a cestování, tak i při srovnávacím studiu humanistické kultury.

Jaroslav Pánek

Patrizio FORESTA

„Wie ein Apostel Deutschlands“. Apostolat, Obrigkeit und jesuitisches Selbstverständnis am Beispiel des Petrus Canisius (1543–1570)

(= Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, Abteilung für Abendländische Religionsgeschichte, hg. Irene Dingel, Bd. 239)
Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 2016, 528 s., ISBN 978-3-525-10100-1, ISSN 0537-7919.

O jezuitském pateru Canisiovi byly sepsány stovky prací, odborných, populárních, apologetických, hagiografických i populárně pokleslých. Památka tohoto jezuitského světce byla oživena především v roce 1997, kdy se připomínalo čtyřsté výročí jeho úmrtí. Snad se i toto jubileum stalo Patriziu Forestovi pobídkou k výzkumnému zaujetí životem a dílem Petra Canisia. Autor se Canisiovi věnoval už v magisterské práci na římské univerzitě Sapienza, poté svůj výzkum prohloubil v doktorské práci na Univerzitě Johanna Wolfganga Goetha ve Frankfurtu nad Mohanem. Přepřacováním disertace vznikla kniha, v níž Foresta předložil výsledky svého bádání veřejnosti. (V příloze práce seznamuje autor také s činností nizozemských a holandských vědců, kteří se v současné době zabývají široce koncipovaným výzkumným záměrem s názvem *Canisius Project*. Jeho hlavním cílem je především moderní zpřístupnění celé dochované Canisiovy korespondence.)

Jak už název díla vypovídá, autor se soustředil na analýzu Canisiova působení v Říši v letech nedlouho po vstupu do řádu a na jezuitské pojetí apoštolského poslání. Zjednodušeně řečeno: je oprávněné nazývat prvního německého člena Tovaryšstva Ježíšova „apoštolem“ a v čem spočívá, v čem je zvláštní sebehodnocení, sebe prezentace tohoto řádu v úvodních desetiletích jeho existence? V úvodních kapitolách se Foresta podrobně zabývá právě jezuitským pojetím novodobého apoštolátu, který vyplýval především ze základů jezuitské spirituality. Působení všech těchto nových apoštolů (nebyl to jen Canisius, ale i jeho starší druzi Faber, Jay či Bobadilla) dost úzce záviselo i na jejich vztazích se světskou a duchovní vrchností, ovšem rozhodně nesměli světské moci podléhat, počínat si jako „agenti státu“. Tím spíše, že přicházeli do zemí rozpolcených náboženským štěpením na prahu éry konfesionalizace. Kde jinde by to mohlo být tehdy patrné, než v Říši, která Petru Canisiovi skýtala nepřeborné podmínky k jeho apoštolskému působení. Hlavní principy takové činnosti popsal už Jeroným Nadal.¹ Nabádal k prožívání prvotního způsobu života

1 Foresta užívá moderní německé edice Nadalovy práce: Jerónimo NADAL SJ, *Die apostolische Dienste der Gesellschaft Jesu nach der „Formula Instituti“*, hg. Josef Sterli SJ, Frankfurt 1981.